

Position paper: Wie anders kijkt, ziet meer...**Auteurs:** Dorien Oskam, directeur-bestuurder Stichting Hart voor IQ

Hanneke Berens, bestuurder Stichting Hart voor IQ

Lijnie Reijers, bestuurder Stichting Hart voor IQ

Betreft: Rondetafelgesprek Tweede Kamercommissie OCW 'Passend Onderwijs voor hoogbegaafde leerlingen'**Datum:** 30 maart 2023

Thuiszitters, die hebben wij niet in onze werkpraktijk. Uitvallers wel, helaas... Het woord thuiszitter gebruiken wij, mede op verzoek van de hoogbegaafde jongeren, niet meer. Zij hebben er immers niet zelf voor gekozen om niet meer naar school te gaan. Het woord thuiszitter legt de oorzaak van het probleem bij de jongere zelf, terwijl de mismatch met het huidige onderwijssysteem ervoor heeft gezorgd dat zij vastliepen en uitvielen.

Onze kernpunten

Onderwijs zou wat ons betreft een contextrijke natuurlijke omgeving moeten zijn waarbinnen voldoende aandacht is voor *denktijd* (om te observeren, kunnen verstillen en vertragen), *'klooitijd'* (om te ontdekken en dingen uit te proberen) en *speeltijd* (om samen met de ander – jong of oud- te spelen, fantaseren). Leren gaat verder dan het krijgen van instructies en uitleg van een docent. Voorleven zonder voor te kauwen door peers, een rolmodel, de interactie met anderen in je omgeving; kortom, vanuit de relatie tot leren komen is voor ons de basis. Vanuit die basis kan de wereld verkend worden vanuit een van nature aanwezig zijnde onbevangen nieuwsgierigheid, met inzet van kwaliteiten en talenten. Vanuit je interesse leren wat je belangrijk vindt, wat waardevol is voor jou, wat je kunt en op die manier een gevoel van competentie ontwikkelen. Creatief, logisch en ethisch kunnen nadenken over je eigen rol in een snel veranderende wereld en leren vertrouwen op je eigen inzichten. Zodat je autonoom en in relatie tot de ander je eigen leven leert vormgeven, leert bouwen aan een gemeenschap waarin ieder tot zijn recht kan komen. Kortom:

'Samen leren leren, samen leren denken en samen leren leven!'

Onderstaande vragen zijn gesteld vanuit de Tweede kamer commissie als leidraad voor het rondetafelgesprek.

1. Hoe kunnen scholen en leraren worden uitgerust om hoogbegaafdheid (vroegtijdig) te signaleren en diagnosticeren?
2. Welke definitie of definities van hoogbegaafdheid zijn bruikbaar voor onderwijsbeleid en diagnose van hoogbegaafdheid?
3. Welke onderwijsaanpassingen in het reguliere onderwijs zijn effectief en doelmatig voor talentbenutting en het voorkomen van uitval van hoogbegaafde leerlingen?
4. Hoe kan het aantal thuiszitters worden teruggedrongen?
5. Wat moet de rol van voltijds hoogbegaafdheidsvoorzieningen zijn in het basisonderwijs?
6. Hoe kan ervoor gezorgd worden dat het budget voor voltijds HB-voorzieningen daadwerkelijk bij deze voorzieningen terecht komt?
7. Welke obstakels in regelgeving en beleid zijn er om tot goede onderwijszorgarrangementen voor hoogbegaafde leerlingen te komen?

8. Hoe verhouden vrijstellingen van leer- en schoolplicht zich tot het recht op onderwijs?
9. Zijn er perverse prikkels en mogelijkheden tot belangenverstrengeling in de manier waarop passend onderwijs voor hoogbegaafde leerlingen wordt ingericht?

In de bovenstaande vragen herkennen wij de volgende thema's voor onze position paper.

- I. Afbakening; nut en noodzaak (vraag 1 en 2).
- II. Huidige situatie en impact van regelgeving en beleid (vraag 5, 6, 7, 8 en 9).
- III. Mogelijke oplossingen/ onderwijsaanpassingen voor de toekomst (vraag 3 en 4).

I. Afbakening, nut en noodzaak van begripsdefiniëring, signaleren en diagnosticeren.

Om grip te krijgen op een onderwerp en meer begrip te bewerkstelligen is het zinvol om een beschrijving van hoogbegaafdheid vast te stellen. Wanneer wij vanuit Haviq naar hoogbegaafdheid kijken, gebruiken we daarvoor het Delphimodel¹ en het zijnsluit². Het Delphimodel maakt duidelijk hoe een hoogbegaafde de wereld om zich heen ervaart en met welke intensiteit de emoties, deze wereld en het 'zijn' worden ervaren, welke interactie met de ander daarin belangrijk is om welzijn en welbevinden te kunnen ervaren. Het zijnsluit geeft aan dat hoogbegaafdheid zoveel meer is dan een IQ-score van 130 plus. Hoogbegaafd is niet beter of hoger, het is anders. De ontwikkelbehoeften en de zijnskenmerken van een hoogbegaafd kind zijn wezenlijk anders dan die van een niet hoogbegaafd kind. En juist dat anders zijn, die andere behoeften op verschillende gebieden (sociaal, emotioneel en cognitief) maakt dat de meeste hoogbegaafden het in meer of mindere mate moeilijk hebben in het onderwijs.

In het proces van herkennen en aanpassen is signaleren belangrijk om zicht te krijgen op de ontwikkelbehoeften van hoogbegaafde leerlingen. Er is geen sprake van diagnosticeren maar wel een vraag naar meer inzicht: welke specifieke ondersteunings- en onderwijsbehoeften hebben deze kinderen/heeft dit kind? Hoe kunnen we vanuit het onderwijs daarop aansluiten zodat een kind tot het ontwikkelen van zijn/haar potentieel kan komen? Een ontwikkeling die voortkomt uit een verlangen om te groeien en talenten te ontplooien, talenten te oefenen. Niet omdat het moet, maar wel als het kan. Deze kinderen hebben iets anders nodig omdat het brein daadwerkelijk anders werkt vanwege een andere wijze van 'bedrading': op neurologisch niveau is sprake van een hoge snelheid en efficiëntie van informatieoverdracht en -verwerking³.

II. Huidige situatie en impact (van regelgeving en beleid) op kinderen en jongeren, ouders en onderwijs.

Voltijds HB-voorzieningen

Een voltijds HB-voorziening is een aanvulling op de reguliere onderwijsvormen. Deze voorziening is een plek waar leren anders kan dan in de reguliere klas, voor leerlingen die minder of niet profiteren van de aanpassingen in het reguliere onderwijs. Een plek waar noodzakelijk peercontact vanzelfsprekend is en de motivatie om te leren gestimuleerd wordt.

¹ Kooyman – van Thiel, M. (2019). *Hoogbegaafd. Dat zie je zó! Over zelfbeeld en imago bij hoogbegaafden*. Oya Productions.

² Kieboom, T. (2015). *Hoogbegaafd. Als je kind (g)een Einstein is*. (2^e editie). Lannoo.

³ Tetreault, N. , Zakreski, M. (2020). *The gifted brain revealed unraveling the neuroscience of the bright experience*.

Gezien worden door leerkrachten en begeleiders die zelf hoogbegaafd zijn. Deze leerkrachten kunnen een rol spelen in kennisuitwisseling en ondersteuning richting het reguliere onderwijs. Bijvoorbeeld in het integreren van andere werkvormen in het lesprogramma, uitwerken van een specifieke manier van lesgeven/aanbieden van de lesstof, ambulant inzetten.

Expertise en drempels

Ouders zetten een externe HB-deskundige in, omdat ze zich vaak niet gehoord en hun kinderen zich niet gezien weten binnen het onderwijs. De kwaliteit van dergelijke ondersteuning is zeer uiteenlopend. Inzet van HB-expertise vanuit school is enerzijds zinvol wanneer het gaat om relatief laagdrempelige maatregelen als signaleren, versnellen, ‘compacten’ en verrijken. Anderzijds blijkt er regelmatig te lang ‘aangemodderd’ te worden in meer complexe situatie met alle gevolgen zoals schooluitval van dien.

We zien misplaatst gebruik van zorg door het noodzakelijk maken van ‘slagboom-diagnostiek’ voor toegang tot voltijds HB-onderwijs of een (boven-schoolse) plusgroep. Hiermee worden onnodig kosten gemaakt. Ook zien wij dat de resultaten van dergelijke diagnostiek niet altijd op waarde worden geschat en er een eigen interpretatie aan gegeven wordt. Dan wel dat het belang van inzet van gespecialiseerde onderzoekers niet gezien wordt, terwijl de relevantie er is voor ten eerste de wijze van afname en ten tweede een betrouwbare interpretatie van de onderzoeksresultaten.

Perverse prikkels

We zien dat het zogenoemde ‘waterval-systeem’ binnen het onderwijs, om de doorstroomcijfers te verbeteren, voorbijgaat aan de behoeften van het kind door het binnen een niet-passende omgeving te plaatsen.

De financiële prikkel om bij demografische krimp de school zo goed mogelijk op de kaart te zetten en daarmee meer leerlingen aan te trekken, dan wel het tegenovergestelde, namelijk dat door het ontbreken van de financiën er überhaupt geen passend onderwijs is voor deze kinderen.

We zien dat de angst voor de kritische blik van de onderwijsinspectie veel scholen ervan weerhoudt om meer buiten de kaders te denken en te handelen. Daaraan gerelateerd wordt voorzichtig geadviseerd bij de overstap naar het VO; het kind wordt ‘klein gehouden’ uit zelfbescherming voor het inspectierapport.

Leerplicht en vrijstellingen

Wat als we van de leerplicht een leerrecht maken en dat loskoppelen van de schoolplicht? School is niet de enige plek waar een leerling onderwijs kan volgen, dat heeft de coronaperiode voor sommige leerlingen ook wel bewezen. Als voor een kind de schoolsetting (tijdelijk) niet haalbaar is, betekent dat niet dat het niet kan en wil leren.

Enerzijds dwingt de leerplicht ons te blijven proberen om het kind binnen boord te houden. Gaan we nog meer druk uitoefenen om ‘het rondje door het vierkantje te duwen’. Met beschadiging van het kind als gevolg en daarmee een impact op het gehele gezin. Anderzijds vinden we dat het verlenen van een complete vrijstelling van onderwijs niet constructief is. Terugkeer naar het onderwijs wanneer kinderen een volledige vrijstelling hebben, is in de praktijk erg moeilijk. School onttrekt zich hiermee

aan de zorgplicht en ontnemt de kinderen de mogelijkheid tot het reguliere sociale ontwikkelproces. Met deze sympathiek gebrachte oplossing onthouden we kinderen van het recht op onderwijs en sluiten hen feitelijk buiten de maatschappij. Heeft het afgeven van vrijstelling te maken met het beste willen voor het kind of met de uitputting van onze eigen mogelijkheden? En als dit laatste het geval is, is dan vrijstelling ethisch verantwoord of zullen we nieuwe wegen moeten vinden waarop deze leerling wel tot leren kan komen om een eigen plek in de maatschappij in te kunnen nemen?

III. Mogelijke oplossingen/onderwijsaanpassingen voor de toekomst. Als het niet kan zoals het moet, dan moet het maar zoals het kan (vraag 3 en 4).

De vraag over onderwijsaanpassingen roept bij ons veel nieuwe vragen op. Wat maakt dat we willen blijven vasthouden aan de klassieke onderwijsvormen? Wat maakt dat we niet durven afwijken van de gestelde kaders? Wat maakt dat we niet durven afwijken van de te verwachten leerroutes? Wat willen we dat kinderen en jongeren binnen het onderwijs leren? Deze vragen stellen het hele huidige onderwijssysteem ter discussie. Dat is nu in dit kader niet relevant, maar het tijdsbestek vraagt wel om hier met elkaar kritisch over na te denken. Als richting voor de toekomst hopen we op meer inclusief denken, meer ruimte voor creativiteit en meer lef.

Meer inclusief

Voor elk kind zou het onderwijs passend moeten zijn, niet alleen voor de hoogbegaafden. Daarom pleiten wij voor inclusief waar het kan, exclusief als het moet. Maar wat betekent inclusief dan voor deze specifieke doelgroep? Het onderwijs zou meer inclusief kunnen worden door een breed aanbod in vakken aan te bieden. Naast het cognitieve aanbod zou dus ook een breed creatief aanbod moeten worden aangeboden en gelijkwaardig worden gewaardeerd. Voor met name de creatief begaafden is het creatieve aanbod (dat nu vaak achterblijft op het cognitieve aanbod) een noodzaak om de cognitieve vakken te kunnen volgen en niet uit te vallen. Ook een vorm van praktijkonderwijs op VWO-niveau zou heel passend kunnen zijn.

‘Kinderen ontwikkelen zich in zoverre als hun omgeving dat van hen vraagt’ (Sherman en Key-1932)

Inclusief betekent volgens ons ook meer samenwerking. Wat als niet de docent het plafond van het sterke ontwikkelpotentieel bepaalt, maar de leerling in dialoog zijn eigen plafond zou kunnen bepalen? Dat betekent allereerst iets voor de houding van de docent. Je moet kunnen afwisselen tussen directief zijn en aansluiten bij de behoefte van de leerling. En afstappen van de gedachte dat je als leerkracht/docent alles moet weten.

Elke school zou de mogelijkheid moeten hebben om specifieke pedagogische en didactische kennis ten aanzien van hoogbegaafdheid in de school te kunnen halen. Hetzij door leerkrachten gericht op te leiden, hetzij door externe expertise in te schakelen. Intervisie en reflectie en kennisdeling door het jaarklassensysteem heen zijn hierbij onmisbaar.

Meer creativiteit

Het betekent ook dat er ruimte moet zijn voor differentiatie binnen het lesaanbod. Zo krijgt bijvoorbeeld in het huidige systeem elke leerling over het algemeen dezelfde huiswerkopgaven. Daarnaast betekent het volgens ons dat er mogelijkheid moet zijn tot versnelling, zowel binnen de lesmethode als over de verschillende leerjaren heen. Bovendien zou er veel meer formatief getoetst

moeten worden. Immers, in het leven krijg je ook niet overal een cijfer voor. Daarnaast zouden kinderen en jongeren ook betrokken kunnen worden bij het opstellen van de succescriteria. Stuur op einddoelen en geef speling in de route om daarbij uit te komen, betrek leerlingen bij de manier waarop zij de stof eigen kunnen maken en hoe zij denken aan de einddoelen te kunnen voldoen. Besef dat de geijkte routes vaak niet aansluiten bij de mogelijkheden van deze doelgroep en geef hen de ruimte om een eigen route te vinden. Faciliteer docenten in het creëren van deze vrije ruimte, zodat zij kunnen meebewegen met de creativiteit die daarbij ontstaat. Zowel de onderwijsinspectie, leerplicht en andere aan de school-verbonden zorgpartijen zullen dus ook de juiste kennis moeten hebben over hoogbegaafdheid om zo gezamenlijk ruimte te creëren voor onderwijs op maat.

Door onderwijstijdverkorting, dan wel een andere invulling te geven aan de onderwijstijd kan tegemoet worden gekomen aan de leerlingen die dreigen uit te vallen door óf onderprikkeling doordat de lesstof te makkelijk is óf overprikkeling door de veelheid aan prikkels binnen het klaslokaal en binnen de school óf het gevoel van anders zijn en daarmee niet of nauwelijks aansluiting kunnen vinden bij de klasgenoten. En vaker nog zien we een combinatie van deze drie.

Meer lef

Het terugdringen van het aantal thuiszitters (uitvallers) moet geen doel op zich zijn, maar een gevolg van eerdergenoemde aanpassingen in het onderwijs(-systeem). Het allerbelangrijkste is om af te stappen van de eigen (voor-)oordelen en het gesprek aan te gaan vanuit verbinding, oprecht vertrouwen en nieuwsgierigheid. Dat vraagt een gesprekspartner die naast de ander kan staan vanuit gelijkwaardigheid én in openheid en kwetsbaarheid met deze kinderen en hun ouders het gesprek kan aangaan. Iemand die al dan niet uit eigen ervaring begrijpt dat hoogbegaafdheid niet alleen maar zit in de IQ-score, maar dat de zijnskenmerken veel meer gewicht in de HB-schaal leggen. Iemand die buiten de kaders durft te denken en zonder het antwoord te weten wil onderzoeken welke mogelijkheden en kansen er zijn (in plaats van te denken vanuit de onmogelijkheden). Iemand die begrijpt dat het inroepen van externe expertise soms nodig is om vanuit gezamenlijke verantwoordelijkheid het belang van het kind te dienen.

Alle voltijds HB-scholen zouden een eigen BRIN-nummer moeten hebben, en daarmee de mogelijkheid een gescheiden boekhouding te voeren van de reguliere scholen. En daarmee niet (financieel) afhankelijk zijn als onderdeel of afdeling van een school, maar zelfstandig kunnen opereren. Om de bekostigingssystematiek aan te passen kan het wellicht nodig zijn om een bijzondere regeling te treffen voor scholen rondom deze HB-aanpassingen. Een regeling die niet valt binnen de SBO-bekostiging, maar in het verlengde ligt van de financiering van bijzonder onderwijs in Nederland.

Mocht het niet mogelijk zijn om de bekostigingssystematiek aan te passen, dan zou het oormerken van geld voor de voltijds HB-scholen een goede optie kunnen zijn.

Zolang het onderwijs deze aanpassingen nog niet kan doorvoeren zijn ontwikkelplekken, zoals Digibende, Walhallab, Haviq, Atalanta, Steq, Spirare en Agora Underground noodzakelijk. Onder ontwikkelplekken verstaan wij omgevingen waar uitgevallen kinderen en jongeren tot rust kunnen komen en hun motivatie kunnen hervinden, om vervolgens in samenwerking met school een stapsgewijze terugkeer naar het onderwijs mogelijk te maken. Deze plekken formaliseren en opnemen binnen het spectrum van onderwijsvoorzieningen vraagt om denken buiten de gestelde kaders en zou natuurlijk getuigen van heel veel lef!